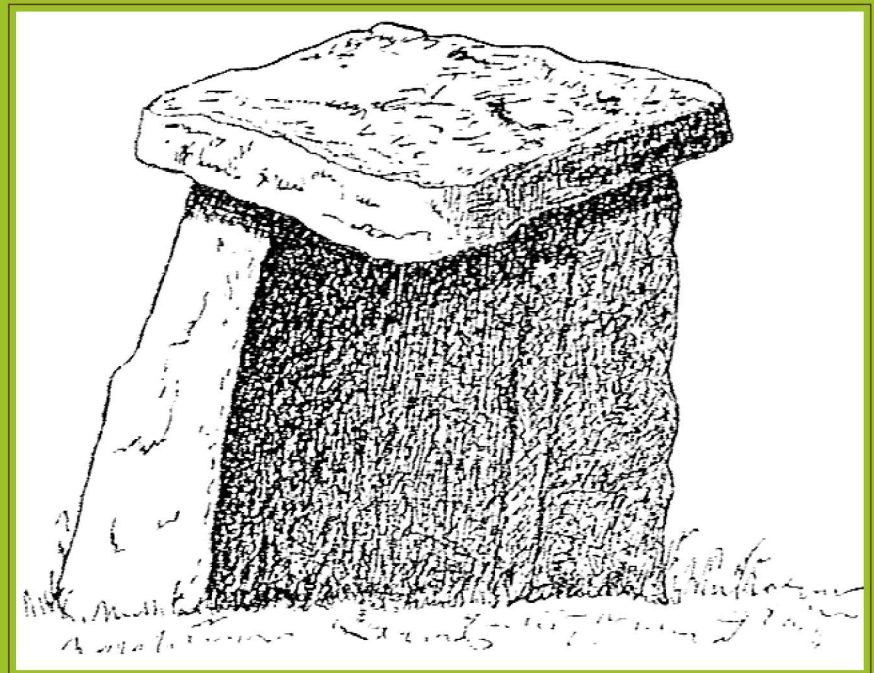

in Situ

Västsvensk Arkeologisk Tidskrift

2006–2007

in Situ

Västsvensk Arkeologisk Tidskrift

2006–2007

in Situ

Västsvensk Arkeologisk Tidskrift

© Göteborgs universitet 2009

ISSN 1403-4964

www.historiskastudier.gu.se/publikationer/Arkeologi/in_Situ/

Artiklar i In Situ granskas av minst två referenter ur redaktionskommittén.

Ansvarig utgivare

Kristian Kristiansen

Redaktion

Håkan Petersson

Teknisk redaktör

Gabriella Kalmar

Grafisk formgivning

Lena Troedson,

Riksantikvarieämbetet UV Väst

Gabriella Kalmar,

Bohusläns museum

Redaktionskommitté för 2009

Tony Axelsson *Västergötlands museum*, Nils Johansson *Riksantikvarieämbetet*, Håkan Karlsson

Göteborgs universitet, Kjell Knutsson *Uppsala universitet*, Kristian Kristiansen *Göteborgs universitet*,

Marianne Lönn *Göteborgs universitet & Riksantikvarieämbetet*, Linnea Nordell *Bohusläns museum*,

Håkan Petersson *Bohusläns museum*, Erik Rosengren *Kulturmiljö Halland*, Karl-Göran Sjögren

Göteborgs universitet, Christina Toreld *Bohusläns museum & Maria Vretemark Västergötlands museum*.

Engelsk språkgranskning

Judith Crawford

Distribution

Göteborgs universitet

Institutionen för historiska studier

Arkeologi

ark.bookshop@archaeology.gu.se

031-786 4614 (tel.)

031-786 5182 (fax)

Box 200

405 30 Göteborg

Finansiärer

Bohusläns museum, Göteborgs universitet, Kulturmiljö Halland, Riksantikvarieämbetet UV Väst,

Värmlands museum, Västergötlands museum

Producerad vid

Bohusläns museum

Box 403

451 19 Uddevalla

Framsida

Järnåldersdös på gården Fröböke i Halland. Skiss av Herman Hofberg från 1876 (Arne 1919:134).

Tryck

IT Grafiska AB, Uddevalla 2009

Innehåll

Kristian Kristiansen 60 år "Jeg står helt handfallen" <i>Håkan Karlsson & Johan Ling</i>	7
Att följa stigen – en publikundersökning på Blomsholm <i>Linda Andersson & Maria Persson</i>	11
Knark, fimpar och kapsyler – samtidsarkeologi i Göteborg <i>Daniel Gillberg, Benjamin Grahm-Danielson & Helena Nilsson</i>	23
Paret Klepeks fråga – en etnografiskt orienterad studie av arkeologins publika relation vid Vallhagar, Gotland <i>Håkan Karlsson</i>	31
Kvinnan från Österöd – ett tidigmesolitiskt skelett från Bohuslän <i>Torbjörn Ahlström & Karl-Göran Sjögren</i>	47
En mellanneolitisk palissad i södra Halland? <i>Magnus Svensson</i>	65
Döden i Anderstorp socken <i>Daniel Lindblad</i>	75
Berg – en kommunikativ plats på Värmlandsnäs <i>Hans Olsson</i>	95
Kyrkan, jarlen och makten – om det stormiga 1000-talet i nordligaste Halland <i>Tore Artelius</i>	105
Dödsrätt eller stål? Om hanteringen av odöda <i>Leif Häggström</i>	121
Loca in quibus crescit myrtus Om grophus för ölbrygd i mellersta Halland <i>Anna Häggström Aulin</i>	129

Meddelanden: Tvärvetenskap länkar bålplats till grav <i>Caroline Arcini & Marianne Lönn</i>	145
Debatt: Hyddlämningar från äldre Hensbacka – en fråga om för- ändrad metodik? <i>Per Falkenström</i>	151
Per Falkenström In Memoriam †	157

Förord

Välkommen till tidskriften *In Situ* tioårsjubileum. Detta är det första och sannolikt det enda förord som inte skrivs av ansvarige utgivare. Tidsskriften, som firar tioårsjubileum, vill samtidigt hylla, dess grundare och ansvarige utgivare, Kristian Kristiansens sextioårsjubileum.

Kristian Kristiansen och institutionen för arkeologi i Göteborg startade 1998 *In Situ* och har sedan dess varit dess ansvariga utgivare. Det första hårda arbetet med att få igång tidsskriften gjordes förtjänstfullt av Tore Artelius med god hjälp av Eva Englund och flera nummer med relevanta artiklar för västsvensk arkeologi kom i strid följd. Som alla tidskrifter kom också *In Situ* att efterhand få problem med ekonomin och därigenom kontinuiteten. Det är förhoppningsvis löst genom det samarbetsavtal som etablerades inför förra numret, även om ytterligare inkomstkällor är välbehövliga.

Förändringsarbetet rullar dock vidare och så här i jubileumstider förändras tidsskriften rejält. *In Situ, Västsvensk arkeologisk tidskrift* kommer i och med nästa nummer byta namn till *In Situ archaeologica*, med målsättningen att publicera artiklar på alla skandinaviska språk.

När flera tidskrifter har problem och blir vilande satsar *In Situ* på framtiden. Initialt har *In Situ archaeologica* ambitionen att av European Science Foundation bli rankat som en status C tidskrift, alltså tidskrift av viktig regional signifikans i Europa. Tidsskriften kommer även fortsatt använda sig av ”peer review” av artiklar i sin strävan efter kvalitet, både för tidskriften och för författarna.

Inom året planeras också en egen hemsida på vilken relevant information och tidigare nummer presenteras. Så småningom kommer också artiklar ur äldre nummer att kunna laddas ner som pdf-filer. En så kallad ftp-server kommer att upprättas, där författare och redaktion ska kunna hämta och lämna manus. Ett nytt prenumerationsregister är också ett viktigt kommande arbete. Tydligare författarinstruktioner kommer att lanseras till nästa nummer. Tidsskriftens professionalisering kommer också att märkas genom försäljning via näthandel i kommission på Riksantikvarieämbetet UV:s nätbokhandel, www.arkeologibocker.se. Museer nationellt över hela Sverige, som så önskar, kommer också erbjudas att sälja tidskriften via butiker och hemsidor.

I all förändring kommer dock ansvarig utgivare fortsatt vara ämnesföreträdaren för arkeologi på Göteborgs universitet och universitetet är fortsatt garanten för tidskriftens existens. I detta nummer har vi glädjemen och sorg, debatt och viktiga meddelanden

samt innehållsrika artiklar med god spridning inom Väst-sverige. Tillsammans kan vi förhoppningsvis fylla den nya In Situ archaeologica med innehåll och aktiv debatt. Manus välkomnas kontinuerligt, förslag på teman likaså.

april 2009

Håkan Petersson

Redaktör

Kristian Kristiansen 60 år

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'K. Kristiansen', with a long horizontal line extending from the end of the signature.

”Jeg står helt handfallen”

Dessa ord yttrades av Professor Kristian Kristiansen, initiativtagaren till *In situ*, under det ”surprise party”, som organiserades för honom på den arkeologiska institutionen vid Göteborgs Universitet. Kristian fyllde 60 år den 16 augusti 2008 och han firade sin 60-årsdag med familj och vänner i Danmark. Ett firande ägde därför rum på institutionen den 4 september då vänner och kollegor från hela Norden tillströmmade och det bjöds på musik, vin, presenter, tilltugg och många tal. I dessa tal framgick tydligt vilken betydelse Kristians insatser för arkeologin i Göteborg, Skandinavien och Europa har haft genom åren. Möjligen stod han handfallen inför själva överraskningsmomentet då han inte var förberedd på ett ”surprise party”. Samtidigt så är det det omgivande arkeologiska samhället som borde stå handfallet inför de enorma insatser Kristian gjort på olika plan för den nationella och internationella arkeologin, och inte minst för den arkeologiska institutionen i Göteborg.

Kristian har bland annat iscensatt och genomfört ett antal projekt som kommit att placera institutionen på den internationella forskningsarenan. Bland dessa kan nämnas *Från kust till kust, The Emergence of European Communities (EEC)*, som består av delprojekt i Ungern, Sicilien och Tanum, *Vitteneprojektet* och *Svenskt hällristningsforskningsarkiv (SHFA)*. Listan kan dock göras mycket längre. Kristian har vidare initierat ett antal internationella konferensforum som blivit normbildande och oerhört betydelsefulla för den teoretiska och praktiska diskursen inom den europeiska arkeologin. Bland dessa kan nämnas *Nordic TAG* och *European Association of Archaeologists (EAA)*. Båda dessa organisationer har dessutom vid ett tillfälle vardera låtit organisera konferenser vid institutionen i Göteborg vilket ytterligare bidragit till att fästa densamma på den internationella kartan. Kristians egen forskning rörande bronsåldern har under de senaste decennierna befunnit sig i den absoluta forskningsfronten. I sin forskning har hans styrka varit kombinationen av ett grundläggande empiriskt, materialorienterat perspektiv med övergripande samhällsteoretiska resonemang. Exempelvis har Kristian i ett flertal artiklar och i monografierna *Europe before His-*

tory (1998) och *The Rise of Bronze Age society* (2005) varit banbrytande vad gäller att presentera och diskutera nya samhällsperspektiv, interaktionsmönster och symbolism beträffande det europeiska bronsålderssamhället. Den sistnämnda monografin erhöll år 2007 pris för bästa utländska monografi av *The Society of American Archaeologists (SAA)* inom ramen för organisationens årliga *Book award*. Han har också i olika forskningssammanhang genom åren samarbetat med internationella forskare såsom Michael Rowlands, Timothy Earl och Ian Morris för att nämna några. Kristian har inte enbart initierat och genomfört forskningsprojekt på den renodlat vetenskapliga arenan utan även knutit viktiga pedagogiska forskningsprojekt till institutionen.

Bland dessa kan nämnas *Co-Creating Cultural Heritage* som genomfördes 2006 i samarbete med kollegor vid Stanford university och *E-learning as a tool of knowledge transfer in the field of protection and management of archaeological heritage* som genomförs under perioden 2007–2009 tillsammans med kollegor i Polen, Lettland, Tyskland, England och Holland. Kristian har dessutom mot bakgrund av sin tidigare verksamhet inom den danska kulturmiljövården kommit att initiera och påverka de svenska diskussionerna rörande kulturarvsförvaltning samt övergripande frågor rörande kulturarvet och dess samtida samhällsfunktioner, på ett omfattande sätt. Detta gäller både på det lokala och det nationella planet. Ett exempel är hur han på det västsvenska planet medverkat till att initiera det mångvetenskapliga och tvärsektoriella samarbetsforumet *Kulturarvsakademien* mellan universitet och regionala kulturarvsinstitutioner samt aktivt bidragit till att kulturarvsfrågorna förts upp på Göteborgs universitets dagordning som ett av de styrkeområden universitetet avser att fokusera på under de kommande åren.

Under de år Kristian varit verksam som professor vid institutionen för arkeologi i Göteborg har han fungerat som en lysande inspiratör, som ständigt varit beredd att dela med sig av erfarenheter och kontaktnät, inte bara för det stora antal doktorander han framgångsrikt handlett utan även för kollegor, forskare och grundutbildningsstudenter. Det är vår förhoppning att Kristian med sin positiva inställning fortsätter att inspirera personer i sin

omgivning på samma sätt som tidigare. Inte minst i dagsläget då institutionen nu tagit en ny form i samband med sammanslagningen med historieämnet inom ramen för *Institutionen för historiska studier*. Mot bakgrund av allt det Kristian Kristiansen iscensatt och genomfört genom åren vill vi avsluta denna korta resumé, som är långt ifrån fullständig, genom att utbrista:

”Vi står helt handfallna”

För In Situ och de arkeologiska institutionerna i Västsverige
Håkan Karlsson & Johan Ling

Att följa stigen – en publikundersökning på Blomsholm

*Linda Andersson & Maria Persson
Institutionen för historiska studier
Göteborgs Universitet*

*lindasandersson@aim.com
maria.persson@archaeology.gu.se*

Abstract

The present article discusses the results of a survey of visitors at the Blomsholm grave field in Bohuslän during six days in July, 2004. The study addresses the problem of “the public”, so often spoken about in current archaeological heritage management, but nevertheless fairly unknown. Who are the public and how do they relate to cultural heritage sites when visiting them? The results were both expected and unexpected; in this case the public turned out to consist of northern European tourists acting in a sometimes surprisingly similar way. The explanation might be that the visitors belong to a similar cultural sphere with a pre-understanding corresponding to the presentation of the cultural heritage at the site.

Inledning

Historia och arkeologi engagerar många människor. Det hör till kulturarvsinstitutionernas (såsom länsstyrelser, museer, universitet och Riksantikvarieämbetet) uppgifter att föra ut sin kunskap till allmänheten och genom detta handleda i dessa frågor. Som en del i detta arbete pedagogiseras utvalda fornlämningar och kulturmiljöer genom bland annat skyltning, för att hjälpa besökaren att läsa och förstå kulturlandskapet. Ibland skapas veritabla kulturarvsstationer såsom Blomsholm i norra Bohuslän, där kulturarvet tillrättaläggs på ett lättillgängligt sätt och flera tidsdjup försöker skapa en stark upplevelse för besökaren.

Då forntid emellanåt serveras på detta sätt åt allmänheten kan man fråga sig hur stor diskrepans som föreligger mellan förvaltningens och allmänhetens syn på kulturarv. Vem besöker den iscensatta kulturmiljön och vad händer under dessa besök? Hur förhåller sig besökaren till platsen och dess presentation?

Under sex dagar i juli 2004 gjordes en publikundersökning vid Blomsholms gravfält. Undersökningen genomfördes som en del av projektet *Kulturarv som*

Figur 1. Undersökningsområdet Blomsholm, Bohuslän. Karta: Linda Andersson.

samballdialog, knutet till Bohusläns museum. Syftet var att närma sig allmänheten och genom iakttagelser och kortare intervjuer ta reda på vilka allmänheten egentligen är, varför de besöker platsen och vad de gör under sitt besök. Vi vill i föreliggande artikel redogöra för undersökningen och dess resultat.

Projektets bakgrund

Publikundersökningen genomfördes inom ramen för projektet *Kulturarv som samballdialog* som har bedrivits vid Bohusläns museum och finansierats av FoU-medel. Avsikten med projektet var att analysera och diskutera hur den antikvariska kunskapen kring fasta fornlämningar har kommunicerats och kommuniceras till allmänheten (Gustafsson & Karlsson 2004 a). Projektet är utplagt i två delar, varav den aktuella publikundersökningen genomfördes inom projektets Del 2. Den första delen är en historiskt och etnografiskt orienterad analys av den kommunikativa relationen mellan den arkeologiska kulturarvsförvaltningen och medborgarna – som den gestaltar sig i exempelvis reseskildringar, guideböcker och informationsskyltar i anslutning till olika fornlämningsmiljöer i Bohuslän. Dessa undersökningar har resulterat i publikationen *Plats på scen. Kring beskrivning och förmedling av Bohusläns fasta fornlämningar genom tiderna*. (Gustafsson & Karlsson 2004 a). Utgångspunkten för projektets andra del har som en följd av detta varit att diskutera hur besökarna av Bohusläns fasta fornlämningar upplever och förstår den antikvariska informationen (t. ex. från informationsskyltar) och den fysiska iscensättningen av fornlämningsmiljöerna samt hur de mot denna bakgrund upplever, erfar och förstår fornlämningarna (Gustafsson & Karlsson 2004 b). Ett mindre antal direkta och småskaliga fältstudier har genomförts för att undersöka dessa förhållanden, bland annat den aktuella publikundersökningen.

Eftersom projektet strävar efter att förankra undersökningarna i en empiri med praktisk tillämpning har man genomgående valt att göra mindre och kvalitativa analyser framför kvantitativa sådana – såsom storskaliga enkätundersökningar och liknande. Det finns flera motiv till det. Majoriteten av de svenska studier som rör relationen

mellan kulturarvsförvaltning och medborgare har hittills behandlat frågor på ett mer generellt och teoretiskt plan, medan praktiskt empiriskt eller etnografiskt orienterade studier inom området är mer ovanliga (ibid.). Olika typer av sådana empiriska studier som kan nämnas är Andersson & Löfgren 2000; Blank 2003; Jörnmark & Nordell 2004; Jörnmark 2004; Karlsson 2008; Kjellström 1994; Olsson & Rosengren; Åström & Löfgren 2002, samt ett antal norska studier; till exempel Bertelsen et al. 1999; Krogh 1999; Pramli 1999. Att arbeta medelst en fallstudie ger möjlighet till ett brett tillvägagångssätt för en undersökning. Metoden innebär bland annat att sökarljuset sätts på en eller ett fåtal företeelser man vill undersöka. Genom att koncentrera sig på ett fåtal fall skaffar man sig insikter som inte kommit fram genom andra undersökningsmetoder, då många enheter undersöks. Målsättningen är att belysa det generella genom att titta på det enskilda. Fallstudien sätter också fokus på hur olika företeelser är sammanlänkade med varandra, till exempel sociala relationer och processer. Fallstudien kan hjälpa till att reda ut komplexiteten i en given situation. Slutligen skapar den ingen konstlad miljö i forskningssyfte utan ”fallet” som undersöks är vanligtvis något som existerar. (Edman & Hjort 2007, samt däri anvisad litteratur). Undersökningssättet passar därför väl en småskalig undersökning som denna.

Vår kunskap om vem som besöker de fasta fornlämningarna och hur besökarna upplever och förhåller sig till dessa och informationen om dem är fortfarande liten. Vi vet egentligen inte i någon större utsträckning vilka som brukar våra fasta fornlämningar och hur deras förståelsehorisont ser ut. Studier i form av intervjuer, enkäter och direkt eller deltagande observation av fornlämningsmiljöernas besökare och brukare har möjlighet att på ett primärt empiriskt plan öka vår kunskap kring dessa frågor och bidra till att utveckla den kunskapskommunikativa relationen mellan kulturarvsförvaltning och brukare. Detta ligger i linje med de kulturpolitiska ramar som definierar kulturarvssektorns verksamhet och som bland annat framhåller integration, medverkan och samverkan (Gustafsson & Karlsson 2004 a:8 ff; 2004 b) när man förespråkar ett mångkulturellt förhållningssätt och mångsidigt brukande av kulturarvet. Studier av detta

slag bör sannolikt kunna erbjuda intressanta möjligheter till ett empiriskt diskussionsunderlag, om än i detta fall i liten skala.

Blomsholms kulturmiljö

Vid Blomsholm finner man en unik miljö med bland annat Bohusläns största domarring, en av Sveriges största skeppssättningar, ett rikt varierat gravfält, storhögen Gröne Hög och det namngivande säteriet med anor från 1600-talets första hälft. Platsen för studien var det stora gravfältet med många olika gravformer såsom domarringar, högar av olika former, storhögar, flackare stensättningar samt resta stenar.

Figur 2. Stig och skyltar som vägleder besökaren runt gravfältet.
Foto: Maria Persson.

Gravfältet vårdas sedan ett tiotal år tillbaka och är genom detta, samt genom den fysiska iscensättningen, ett pedagogiskt tydligt fornlämningsområde. Genom dylika vårdinsatser av fornlämningar försöker kulturmiljövården

öka allmänhetens förmåga att uppleva och ta till sig kulturarvet. En fornlämnings pedagogiska betydelse ligger i dess förmåga att som arkeologisk källa på platsen visualisera vår förståelse och våra tolkningar av människors liv i förhistorien. Fornlämningarna blir på detta sätt konkreta ”bilder” av hur och var människor levde i förhistorien. Är en fornlämning pedagogiskt tydlig blir det lättare att ta till sig den och den blir därmed mer intressant.

Fornlämningar är pedagogiskt tydliga om de är lätt-tillgängliga. Det kan de vara på två olika sätt. De kan vara tillgängliga i den mån att det är lätt att *ta sig till dem* fysiskt sett och dels i den mån att de är lätta *att ta till sig* i fråga om information. Blomsholm och det aktuella gravfältet är tillgängligt på båda dessa sätt. Det finns flera kriterier som förslagsvis kan användas vid analys av pedagogisk tydlighet, såsom om lämningen är välbevarad samt om den har en tydlig visibilitet (Carlie 1998:60–61, Persson 2002:17–18, 32). Här uppfyller Blomsholm samtliga. Vid E6:an i både norrgående och södergående riktning finns skyltar in mot Blomsholm som är utmärkta med en sevärhetskringla. Några av besökarna påpekade även att de spontant hade valt att svänga av E6:an då de såg denna skylt. Väl framme finns en stor anlagd parkeringsplats med en översiktsskylt över hela området, samt anvisningar för hur man kan promenera genom området. Detta gör man medelst den kulturstig som har skapats genom området och som går förbi de flesta lämningarna. Längs med denna stig finns förklarande skyltar menade att levandegöra och pedagogisera fornlämningarna.

I föreliggande undersökning kommer inte skyltarnas innehåll att analyseras utan istället hur besökarna upplever gravfältet mot bakgrund av skyltarnas information, samt i vilken grad skyltarna drar till sig allmänhetens uppmärksamhet. För diskussion och analys av informationen på skyltarna se Gustafsson & Karlsson 2004 a:120–123.

Utmed den cirka 300 meter långa stig som slingrar sig över och runt gravfältet är även vägvisande träpålar med pilar som visar hur besökarna kan/skall/bör gå uppsatta. Dessa bidrar till att möjliggöra en rikare upplevelse av platsen. Det var tydligt i denna studie att besökarna med få undantag följde stigen och att mer fria strövtåg över området var ovanliga.

Figur 3. Styrning av allmänheten? Foto: Maria Persson

Mellan 1993 och 1998 utfördes det viktigaste ledet i pedagogiseringen av Blomsholm, då ett omfattande vårdprojekt genomfördes i området. Syftet var att skapa en tydligare helhetsbild av Blomsholms historiska mångfald samt att göra området mer tillgängligt för allmänheten. Man försökte på olika sätt återskapa det med fornlämningarna samtida kulturlandskapet (Kretz 1998:71, Ottander 1999:9). Detta är viktigt att ha i åtanke då föreliggande undersökning ämnar analysera beteenden vid besök på en sådan plats. Hur individen upplever landskapet och dess fornlämningar är subjektivt då det är avhängigt av dennes referensramar, erfarenheter och förkunskaper; både av det förflutna och av nuet. Det är snarare individen än det materiella som avgör utgången av mötet mellan de båda (Burström 1997:105, Hygen 1996:51). Vi hoppas genom den här undersökningen kunna närma oss detta möte.

Utgångspunkter

Publikundersökningen vid Blomsholm hade två övergripande syften. Det ena var att införskaffa kunskap om vilka det är som besöker platsen och varför. Det andra var att undersöka hur besökarna upplever, erfar och slutligen agerar utifrån fornlämningarna och informationen om dem.

Undersökningen utfördes med metoder som är vanliga inom etnografin. Då allmänhetens varande och görande skall analyseras ter sig en metod som genom fältstudier

studerar grupper sociokulturella mönster mycket lämplig. De metoder som användes vid föreliggande undersökning var iakttagelser och intervjuer för att försöka förstå undersökningsobjektet (besökaren) ur dennes egen synvinkel. Metoderna lämpar sig väl för att försöka förstå och tolka besökarens beteenden, även i förhållande till den aktuella materialiteten (Edgeworth 2006; Palmer 2001:302), i det här fallet Blomsholm.

Undersökningen inleddes medelst direkt observation på plats. Direkt observation innebar att vi passivt studerade besökarna och deras aktiviteter på avstånd utan att kontakt skapades med dem. Vi tog således vid det tillfället själva ingen aktiv del i besökarnas aktiviteter. Det rörde sig här om att studera människors beteenden och rörelsemönster över området. Det observerades huruvida de följde stigen som sträcker sig mellan skyltarna eller om de strövade mer fritt över området samt vilka övriga aktiviteter man ägnade sig åt. Vidare registrerades om de stannade vid skyltarna för att läsa på dem och i så fall vilka skyltar som drog till sig mest uppmärksamhet. Det var också av intresse huruvida besökarna verkade agera utifrån vad de läste, till exempel genom att själva gå upp på den största högen för att se sig omkring, då skylten här upplyser om *Stora högar med utsikt*. Uppgifter registrerades också om besökarnas antal, ålder, kön, nationalitet och om de kom ensamma eller i grupp, par eller familj.

På sin väg från gravfältet intervjuades slutligen så många av besökarna som möjligt, dock ej samtliga då det ibland dök upp alltför många besökare samtidigt. I dessa korta intervjuer försökte vi eftersträva så hög enhetlighet som möjligt för att kunna sammanfatta och generalisera svaren. Därför lät vi besökarna svara på ett antal förhandsuppställda frågor. Det betyder naturligtvis att vi till viss del gick miste om en mer levande dialog med besökarna, men många lät sig inte avskräckas av detta utan samtalade gärna kring frågorna.

Utöver dessa iakttagelser noterades även vid vilken tid på dagen besöken skedde, hur länge besöken pågick och vädret vid tidpunkten för besöken. Vi vistades på platsen vid olika tider på dagen, för att i viss utsträckning kunna täcka in både tidiga morgnar och sen eftermiddag och kväll. Totalt registrerades 51 besök av sammanlagt 164 personer under de sex dagar undersökningen företogs.

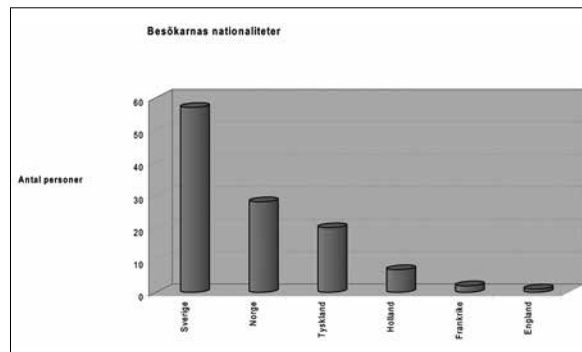
Allmänheten – en nordeuropeisk turist?

En del av föreliggande undersökning syftade till att skaffa kunskap om vilka det är som besöker Blomsholm och varför. Inom kulturarvssektorn diskuteras oftast besökarna vid fornlämningar i benämningen ”allmänheten”. Vilka är då egentligen allmänheten? Underförstått menar man från kulturarvsförvaltningens sida troligtvis de som inte arbetar professionellt inom sektorn. Termen tycks emellåt användas tämligen oreflekterat om denna följaktligen stora grupp människor samtidigt som den också används för att ”slippa” vända sig till någon specifik grupp. Stundom verkar man välja att uttrycka sig på detta sätt för att kunna innefatta i princip alla som kan ta sig till platsen i fråga, hellre än att utestänga någon och likställer så att säga begreppen *allmänheten* och *utan målgrupp* (Nordell 2005 muntlig uppgift, Nordell 2006:13).

Vilka är det då som besöker fornlämningarna i landskapet och varför väljer de att lägga tid på att besöka fornlämningar? Det är mot bakgrund av dessa frågor som den här delen av undersökningen genomfördes, i förhoppningen att närma sig ett svar på vilka den fornlämningsbesökande allmänheten är. Det bör här påpekas att de data som framkom vid undersökningen inte nödvändigtvis är representativa för fornlämningsplatser och kulturmiljöer i allmänhet, utan speglar just Blomsholm och den besöksgrupp som bevistade platsen vid tiden för undersökningen.

Gruppen utgör inte en av oss utvald del av befolkningen; samtliga deltagare i undersökningen har självmant sökt sig till Blomsholm och vid en tidpunkt som sammanfaller med turistsäsongen. Undersökningen av besökarnas nationalitet visade att hälften av besökarna var svenskar. De följs av 17 procent norska besökare och 12 procent tyska. Den stora andelen norska besökare kan troligen förklaras med det korta avståndet till riksgränsen. Utöver dessa var övriga nationer mycket få. Den besöksstruktur som här visas upp är följaktligen nordisk/nordeuropeisk. Svenskar med annat etniskt ursprung lyser helt med sin frånvaro.

Besökarnas nationalitet hänger även samman med anledningen till deras besök. I stort sett samtliga av de

Figur 4. *Besökarnas nationaliteter.*

tillfrågade svarade att de är på semester och tyckte att det då är trevligt att se på kulturhistoriska sevärdheter. Detta gällde både de svenska och utländska besökarna.

Den typiske besökaren vid Blomsholm visade sig alltså i detta fall vara en turistande svensk eller en nordeuropeisk turist. Endast enstaka besökare var från trakten och var ute och gick med sin hund eller motionerade. Några av dessa berättade dock att de gärna tog dit långväga vänner på besök för att visa något speciellt från sin hemtrakt.

Undersökningsperioden sammanföll med slutet av den svenska industrisemestern och början av den tyska storsemestern, vilket sannolikt gav ett högre utslag av turister än under andra delar av året. Detta förhållande har troligtvis stor betydelse för undersökningens resultat. Man måste räkna med att andra kategorier besökare, exempelvis skolklasser, hade påverkat resultatet i större utsträckning om undersökningen förlagts till ett annat tillfälle. Besökare har även genom åren bevistat olika typer av evenemang och aktiviteter som bedrivits vid gravfältet, till exempel den under 1990-talet årligen återkommande domardansen; ett dansspel med över hundra deltagare som drog mycket publik.

Dessa resultat kan jämföras med publikmätningen vid utgrävningarna i Varnhem, Västergötland som gjordes under 2006. Denna publikmätning redogör bland annat för besökarnas geografiska hemvist, könsfördelning samt fördelningen mellan barn och vuxna. Undersökningens resultat baseras på utgrävningsplatsens gästbok som underlag vilket bör tas i beaktande. Enligt gästboken var det de närboende som besökte utgrävningsplatsen. Inte mindre än 75 procent av besökarna kom från Skaraborg.

Från övriga Sverige kom 20 procent och från utlandet kom endast 5 procent av besökarna (Vretemark 2006). Här ser vi alltså en mycket annorlunda besöksbild än den på Blomsholm. Kanske kan detta förklaras med att platserna och anledningen till besöken har betydande skillnader. En fast fornlämning i landskapet såsom Blomsholm och en pågående utgrävning attraherar möjligen olika grupper. En utannonserad utgrävning är lättare att planera att åka till från lokalt håll än för en turist som oftast tillbringar endast kortare tid på en plats.

Undersökningens resultat implicerar följaktligen att det i fallet Blomsholm är turister som brukar fasta fornlämningar i landskapet. Att de flesta kulturarvsbesökare är turister är ett komplicerat sakförhållande. Att det förhåller sig på detta sätt har poängterats inom den aktuella debatten (Grundberg 2004) samtidigt som det betonas, bland annat genom Agenda Kulturarv (Agenda Kulturarv 2004), att kulturarvets roll på en regional nivå är mycket viktig för de boende och att dessa är de egentliga brukarna (se även diskussioner i t.ex. Björklund 2003, Burström, Winberg & Zachrisson 1997; Kristiansen 2001:146). Intervjuerna med de besökare som var från trakten ger mycket riktigt antydningar om platsens betydelse för de boende. Blomsholm är en plats man bland annat väljer att visa och dela med andra som kommer på besök utifrån, när man vill presentera sin hemtrakt för dem.

Den ena faktorn utesluter inte den andra, tvärtom, en dylik helhetssyn vore antagligen att föredra både ur bevarandeperspektiv och ur brukarsynpunkt. Föreliggande undersökning visade att vi inte endast levandegör och bevarar för människor från regionen utan att Blomsholm också är ett viktigt mål för den ökande kulturturismen. Olika former av kulturarv är idag de främsta motiven till turism i stora delar av världen; turism är troligen världens största industri (Cleere 2005 muntligen; Grundberg 2004:62; Kristiansen 2001).

“Vi hittade ingen annanstans att ställa husbilen”

Även besökarnas grupsammansättning gav indikationer på att de var där i egenskap av turister. Resultaten tyder på att ett kulturarvsbesök inte görs på egen hand utan tillsammans med minst en annan person. De flesta besöken utgjordes av familjer eller par i olika åldrar. Dessa två kategorier utgjorde så mycket som 80 procent av besökarna. Inte osannolikt beror detta på att det även är i dessa sällskap många spenderar sina semestrar.

För övrigt var det en jämn könsfördelning mellan besökarna, med ett obetydligt överslag av män, och åldersspridningen var stor. De flesta besök visade sig vara planerade i förväg. Informationen om Blomsholm hade man fått främst från guideböcker och turistbroschyrer. Ett fåtal hade spontant svängt av vid E6:ans skyltar.

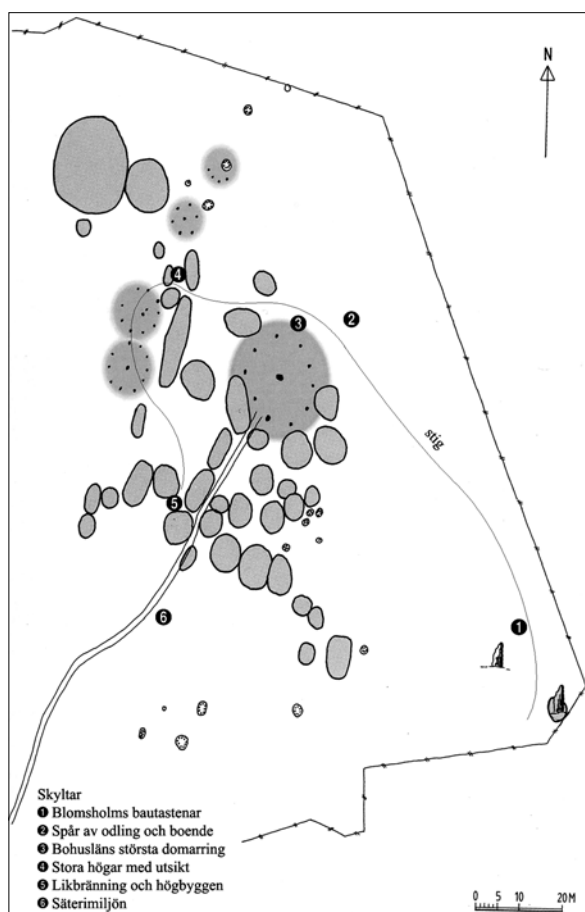
I fråga om den indirekta anledningen till besöket, varför man vill besöka gravfältet vid Blomsholm, så går meningarna isär och det utkristalliseras två olika grupper. Hälften av besökarna angav intresse för historia och arkeologi som anledning till sitt besök. Den andra hälften uppgav det övergripande svaret att man inte var speciellt intresserad av historia utan hade andra skäl till att vilja uppleva platsen. De senare rörde sig kring kommentarer som att man tyckte det ändå kunde vara en trevlig utflykt, en lagom bensträckare efter längre tur på E6:an, eller att besöket snarare var en naturupplevelse. Två något annorlunda svar kom dels från en kvinna som berättade att hennes pappa är ”fixerad av domarringar” och att hon därför hade åkt dit för att ta ett foto åt honom, samt från en familj som uppgav att de inte hade hittat någon annanstans att ställa upp sin husbil än på parkeringsplatsen vid gravfältet. Vägarna till kulturarvet äro ibland outgrundliga.

Att en inte obetydlig del av fornlämningsbesökarna utgörs av människor som påstår sig vara där i ett annat syfte än att de är intresserade av fornlämningen som kulturarv är mycket intressant. Detta är en utforskad besöksgrupp och kulturarvskonsument, och därav en verklig utmaning för kulturarvsförvaltningen. Hur skall kulturarvet kommuniceras med denna målgrupp som kulturarvskonsument? Att undersöka denna grupp ur ett brukarperspektiv skulle

utan tvekan kunna utveckla kulturarvssektorns publika verksamhet och skapa nya möjligheter till dialog.

Stigfinnare och skyltläsare

Inom området för gravfältet finns sammanlagt sex informationsskyltar uppsatta, varav fem behandlar de förhistoriska lämningarna. Mellan skyltarna finns även rödmålade träpålar som visar vägen till nästa skylt. Skyltarna är inte numrerade eller på annat sätt avsedda att läsas i bestämd ordning, utan det står besökaren fritt att välja hur man vill röra sig inom området och att läsa skyltarna i valfri ordning. Eftersom området är inhägnat för att hålla inne de får som sommartid betar på gravfältet, kan åtkomst

Figur 5. Översiktskarta över gravfältet med stig och skyltar markerade. Numrering av författarna. Karta: Anders Gustafsson (ur Ottander 1999), bearbetning Linda Andersson.

till gravfältet endast ske genom två grindar på varsin sida av området. Därmed sträcker sig idag en väl upptrampad stig från den ena grinden till den andra. Stigen leder också förbi samtliga skyltar på området. Skyltarnas färgsättning signalerar på långt håll vilken väg besökarna kan gå. Flera besökare uppgav att de fortsatte gå istället för att vända om, då de såg att det var fler skyltar längre fram.

Undersökningen visade tydligt att de flesta besökare valde att följa stigen genom hela området utan att avvika från den i någon större utsträckning. På så vis lotsades de flesta från ena änden till den andra av gravfältet och kom därmed också att läsa de flesta av skyltarna.

Om besökarna valde att lämna stigen var det framför allt för att gå upp på storhögarna på gravfältets krön, gå in i domarringen eller för att ta några steg bort för att få bättre kameravinkel vid fotografering. Storhögarna och domarringen drog till sig störst intresse. Över hälften av besökarna gick upp till krönet av den största högen för att se närmare på fornlämningen och se sig omkring i omgivningen. Från skylten vid högens fot leder idag en tydligt upptrampad stig till högens krön. En fjärdedel av besökarna vistades en stund i domarringen innan de flesta fortsatte längs stigen, medan några få valde att här fortsätta rakt genom domarringen och direkt ut från gravfältet (se figur 5). Inne i domarringen var det många som strövade runt en stund bland stenarna och gärna rörde vid dem, som för att på ett påtagligt fysiskt sätt uppleva fornlämningen. Bland de barn som besökte platsen var domarringen en populär lekplats och flera av dem klättrade på stenarna. Vi märkte också att bland de äldre besökare som hade svårare att gå fick emellanåt den sten som står närmast stigen tjäna som sittplats, eftersom det inte finns några bänkar eller dylikt på området.

En mindre del av besökarna rörde sig mer fritt över gravfältet eller följde stigen endast kortare sträckor. Utöver att titta på fornlämningarna använde de personerna gravfältet som ett rekreationsområde och ägnade sig åt aktiviteter som att plocka blåbär, klappa fåren, promenera med hund eller sitta en stund på någon grav för att njuta av den vackra platsen. Några få familjer strövade runt i maklig takt medan barnen lekte på området. Det var nästan uteslutande dessa besökare som ägnade sig åt någon annan

aktivitet utöver att se på fornlämningarna. De som valde att gå längs stigen genom området promenerade oftast från ena änden till den andra utan att stanna någon längre stund för rekreation. Undantagna stigföljare var någon enstaka motionär som uppenbarligen endast använde området i detta syfte och inte stannade vid vare sig någon fornlämning eller skylt.

Informationsskyltarna uppmärksammades av i stort sett samtliga besökare. I medeltal stannade över 90 procent av besökarna vid en eller flera skyltar. Dessa ägnade man vanligen cirka två minuter. Domarringens skylt var den som drog till sig störst intresse: 98 procent av besökarna stannade och läste på den. Trots att storhögarna är de mest omskrivna fornlämningarna på gravfältet var det den skylten som ägnades minst tid. Istället valde besökarna i större utsträckning att själva undersöka högarna genom att promenera runt och upp på dem.

Vid intervjuer angående skyltarna framkom att de flesta av de tillfrågade var nöjda med skyltningen och texterna. Bland de icke-nordiska besökarna ansåg man sig genomgående gå miste om information, eftersom de märkte att den svenska texten var längre än de summariska texterna på engelska och tyska. Man efterlyste också bildtexter som förklarade bilderna på skyltarna. Ett fåtal av de tillfrågade menade att texterna fick dem att ställa egna frågor som de inte fick svar på genom skyltarnas information, men i allmänhet reflekterade man inte nämnvärt över innehållet.

Fifteen minutes of Forntid

Under veckan då undersökningen genomfördes hade vi tur att ha ett mycket varierande väder. Det växlade mellan blå himmel och 25 grader, och ihållande regn med förhållandevis kallt väder, ibland under samma dag. Detta gav oss en möjlighet att iakta i hur hög grad besöken styrdes av väderleken. Vi kunde konstatera att besöken glesnade vid dåligt väder för att sedan öka då himlen klarnade upp igen, dock med vissa undantag. Vid ett mindre antal besök stretade besökarna runt hela gravfältet, och läste på skyltarna, trots att regnet mer eller mindre öste ner. Dessa besök får antas vara av mer planerad art, snarare

än impulsiva. Man har planerat att åka till Blomsholm och ställer inte in detta på grund av dåligt väder. Det kan dock trots dessa undantag konstateras att besöksstatistiken visar betydligt färre besök vid sämre väder. Av veckans dagar visade det sig att besöksfrekvensen var högst under lördag och söndag, trots att undersökningen förlagts till högsommarens semesterperiod.

I detta sammanhang är det även intressant att analysera hur lång tid besöken varar. Vi fann att medelbesöket vid gravfältet, då besökaren tog sig runt den snitslade stigen, tog mellan tio och tjugo minuter. Ungefär så lång tid tar det att i vanlig promenadtakt gå runt hela stigen och läsa skyltarna på vägen. Några få besök var längre än detta, men de fikakorgar vi trodde skulle uppehålla folk en längre stund på denna vackra plats uteblev. De kom, de såg, de gick. Ett tiotal besök var till och med kortare än tio minuter, där besökaren formligen stressade runt gravfältet. Möjligen är det så att semesterstressen krockar med det faktum att Blomsholm är en plats som man inte vill missa att besöka, om än på vägen till ett annat resmål.

Slutord

Dylika praktiskt empiriska undersökningar är hittills ovanliga, trots att kulturarvsinstitutionerna sedan några år tillbaka betonat att allmänheten skall göras mer delaktig i kulturarvet och att detsamma skall diskuteras även utifrån ett brukandeperspektiv, istället för enbart ur ett bevarandeperspektiv. I detta sammanhang är det viktigt att diskutera hur allmänheten upplever och kan ta sig till fornlämningarna i landskapet samt i vilken utsträckning de besöker ett sådant kulturarv.

Undersökningen gav viktiga indikationer och flera intressanta svar. Genom att befinna oss på platsen fick vi möjlighet att iakta besökarnas agerande genom passiv observation samt verbalt dela deras ögonblicksupplevelser och tankar genom intervjuer. Ett etnografiskt perspektiv gav möjlighet att analysera de sociokulturella mönster som tydligt framstod i undersökningen. Genom sin småskalighet och val av metod kunde dessa företeelser för just denna besöksgrupp belysas. Besökarna uppvisade ett samstämt beteendemönster vid sitt agerande vid besöket:

Figur 6. Blomsholmsbesökare. Foto: Maria Persson.

de följde den utmarkerade stigen, läste på skyltarna och besökte platsen ungefär lika länge. Man gjorde vad man utifrån iscensättningen av platsen kan och kanske anser sig bör göra. Resultatet är inte helt oproblematiskt. Det tycks implicera att presentationen av Blomsholm lyckats bra med att definiera sin målgrupp och även fånga upp den. Samtidigt har det visats ovan att tidpunkten för studien troligtvis spelat stor roll för besöksgruppens sammansättning, vilket i sin tur sannolikt påverkat utfallet. Besökarna visade sig vara främst från Sverige, Norge och Tyskland. De tillhör därmed samma kulturella sfär, med i övergripande drag likartad förhistoria och förståelsehorisont Allmänheten kan således i det här fallet beskrivas som en nordeuropeisk turist. Trots att en sådan generalisering kan göras är detta sakförhållande inte helt okomplicerat. Inom denna grupp döljer sig människor med olika anledningar

till besöket och som använder platsen på olika sätt, trots att de allra flesta är där i egenskap av turist. Gruppen ”kulturarvsturister” består av en mycket blandad samling människor och är en betydligt mer heterogen grupp än de som kanske vanligtvis betraktas som kulturkonsumenter. Det hade varit mycket intressant att jämföra resultaten med ytterligare undersökningar på samma plats vid andra tidpunkter på året. Vilken bild skulle då framträda av den typiske Blomsholmsbesökaren? Skulle fler och sinsemellan helt olika ”typiska” grupper kunna urskiljas?

Publikundersökningen på Blomsholm visade att fornlämningsbesökarna utgörs av både de som besöker fornlämningsplatserna av kulturhistoriskt intresse och de som besöker platserna av andra anledningar än ett primärt intresse för den arkeologiska lämningen. För att från kulturarvsförvaltningens sida utveckla hur vi kommunicerar fasta

fornlämningar i landskapet behöver vi ta reda på vilka vi kommunicerar med idag. Ett viktigt steg på vägen är att undersöka vilka ”allmänheten” eller ”medborgarna” faktiskt är och varför de egentligen besöker en fornlämning samt vad de gör under sina besök. Undersökningar kring detta kan även göra det möjligt att attrahera nya grupper till dessa besöksplatser.

Referenser

- Agenda Kulturarv. 2004. *Människan i centrum*. Agenda kulturarvs programförklaring, Stockholm.
- Andersson, E. & Löfgren, E. 2000. *Kulturarv, Etik, Demokrati. Metoder för kulturhistorisk värdering i samverkan med boende i samhället Surte och stadsdelen Rud*. Göteborg, Länsstyrelsen i Västra Götalands Län.
- Bertelsen, R., Krogh, M., Mortensen, J. O. & Pramli, M. 1999. *Kunnskap om kulturminneforvaltning og holdninger til vern av faste kulturminner*. Delrapport fra NFR-prosjektet "Vernet av faste kulturminner i skjæringen mellom tradisjon og modernitet. Stensils serie B nr 55. Tromsø, Institutt for Arkeologi. Universitetet i Tromsø.
- Björklund, D. 2003. *Turism i historiens fotspår. Riket mellom Theme Park Arn och kulturarv på rutinens brant. Referat och reflektioner kring ett seminarium*. Göteborg, Västergötlands Museum & Länsstyrelsen Västra Götaland.
- Blank, Y. 2003. *Attityder till kulturarv i Västra Götalands län. En medborgarundersökning om människa, samhälle och kulturarv*. Göteborg, Länsstyrelsen i Västra Götalands län.
- Burström, M., Winberg, B. & Zachrisson, T (red.). 1997. *Fornlämningar och folkminnen*. Helsingborg, Riksantikvarieämbetet.
- Carlie, A. 1998. *Sätt att se på fornlämningar – en teoretisk och metodisk grund för värdebedömning inom kulturmiljövärden*. Report Series No. 60. Lund, Lunds universitet.
- Edgeworth, M. (red.). 2006. *Ethnographies of Archaeological Practice. Cultural Encounters, material transformations*. Lanham.
- Edman, L. & Hjort, J. 2007. *Logistikeffektivitet hos företag utan egen produktion*. Södertörn, Institutionen för ekonomi och företagande, Södertörns högskola (Kandidatuppsats).
- Grundberg, J. 2004. *Historiebruk, Globalisering och Kulturarvsförvaltning. Utveckling eller konflikt?* Diss. Göteborg, Göteborgs universitet.
- Gustafsson, A. & Karlsson, H. 2004 a. *Plats på scen. Kring beskrivning och förmedling av Bohusläns fasta fornlämningar genom tiderna*. Uddevalla, Bohusläns Museums kulturhistoriska dokumentationer nr 17.
- . 2004 b. *Kulturarv som samhällsdialog. En betraktelse av kulturarvsförmedling*. Stockholm, Riksantikvarieämbetet.
- Hygen, A-S. 1996. *Fornminnevern og forvaltning. En teoretisk og metodisk tilnærming til planlegging og praksis i fornminnevernet*. Oslo, NIKU Temahefte 1.
- Jörnmark, U. & Nordell, L. 2004. *Arkeologi och förmedling – utvärdering av ett publikt projekt vid Bohusläns museum 2003*. Uddevalla, Bohusläns Museum Rapport 2004:13.
- Jörnmark, U. 2004. *Arkeologi och förmedling på Tungenäset. Rapport från ett publikt projekt vid Bohusläns museum 2004*. Uddevalla, Bohusläns Museum Rapport 2004:52.
- Karlsson, H. 2008. *Ekornavallen. Mellan mångtydighet, demokrati och etnografi*. Lindome.
- Kjellström, M. 1994. *Blomsholms fornlämningsområde. Redovisning av juni, juli och augusti månads publikundersökning 1994*. Strömstads kommun och Bohusläns Museum (opublicerat, internrapport).
- Kretz, E. 1998. Exempel Blomsholm – om visuella, estetiska upplevelsevärden. I: Carlie, A. (red.). *Sätt att se på fornlämningar – en teoretisk och metodisk grund för värdebedömning inom kulturmiljövärden*, Report Series No. 60. Lund, Lunds universitet.
- Kristiansen, K. 2001. Resor i tiden. I: Elg, M. (red.). *På resande fot: 23 forskare skriver om turism och upplevelser*. Östersund, European Tourism Research Institute.
- Krogh, M.H. 1999. *Tradisjoner, landskap og folk. Om kulturminner og –vern i Berlevåg. Delundersøkelse under NFR-prosjektet "Vernet av faste kulturminner i skjæringen mellom tradisjon og modernitet"*. Tromsø, Samfunnsvitenskaplige fakultetet Universitetet i Tromsø (Hovedoppgave i arkeologi).
- Nordell, L. 2006. Välkommen till Arkeologin! I: Ytterberg, N. (red.). *Flyktiga Förbindelser. Arkeologiska undersökningar inför den nya gasledningen Göteborg–Stenungsund*, Uddevalla.

Olsson, J. & Rosengren, A. *Möllevångsmodellen*. Rapport, Malmö Stad, Malmö och Riksantikvarieämbetet, Stockholm.

Ottander, J. (red.). 1999. *Blomsholm–2000 år av händelser*. Länsstyrelsen Västra Götaland.

Palmer, C. 2001. Ethnography: A Research Method in Practice. *International journal of tourism research* 3.

Persson, M. 2002. *En diskussion kring fornlämningars olika värden – med en fallstudie utifrån gravfältet i Li vid Fjärås Bräcka*. Göteborg, Göteborgs Universitet (C-uppsats i arkeologi).

Pramli, M.C. 1999. *Kulturminner i Harstad, mellom forskning, forvaltning og befolkning. Delundersøkelse under NFR-prosjektet "Vernet av faste kulturminner i skjæringen mellom tradisjon og modernitet"*. Tromsø, Samfunnsvitenskaplige fakultetet Universitetet i Tromsø (Hovedoppgave i arkeologi).

Åström, P-O. & Löfgren, E. 2002. *Kulturarv, Etik, Demokrati*. Göteborg, Länsstyrelsen Västra Götaland, Rapport 2002:7.

Otryckta källor

Vretemark, M. 2006. *Publikmätning i Varnhem 2006*. (Elektronisk) www.vastergotlandsmuseum.se/upload/VGM/Nedladdningsbart/Varnhem/Statistik%202006.pdf

Muntliga källor

Cleere, Henry. Principal Consultant Heritage Management and World Heritage. ICOMOS, Paris & University College London. Mars 2005 (föreläsning).

Nordell, Linnea. Antikvarie. Bohusläns museum. Januari 2005.